

Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

The Journal of Near East University Faculty of Theology

ISSN: 2148-6026 | e-ISSN: 2687-4121

Aralık / December | 2022/8/2

TABERİSTAN BÖLGESİNİN FETİH SÜRECİNDE KARŞILAŞILAN ZORLUKLARA DAİR BİR İNCELEME

A Study of the Challenges Encountered in the Conquest of Tabaristan

MEHMET USLUER

Dr. Öğr Üyesi, Hakkari Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Ana Bilim Dalı, Hakkari, Türkiye
Assist. Prof., Hakkari University, Faculty of Theology, Department of Islamic History, Hakkari, Türkiye

mehmetusluer@hakkari.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-6608-0125

ÜMİT ESKİN

Dr. Öğr Üyesi, İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Ana Bilim Dalı, İstanbul, Türkiye
Assist. Prof., Istanbul University, Faculty of Theology, Department of Islamic History, İstanbul, Türkiye

umiteskin@istanbul.edu.tr

ORCID ID: 0000-0001-7159-836X

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü | Article Types: Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş Tarihi | Received: 08.10.2022

Kabul Tarihi | Accepted: 10.12.2022

Yayın Tarihi | Published: 25.12.2022

Atıf | Cite as

Usluer, Mehmet – Eskin, Ümit. "Taberistan Bölgesinin Fetih Sürecinde Karşılaşılan Zorluklara Dair Bir İnceleme". *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (Aralık 2022), 243-257.

<https://doi.org/10.32955/neu.ilaf.2022.8.2.06>

Usluer, Mehmet – Eskin, Ümit. "A Study of the Challenges Encountered in the Conquest of Tabaristan". *The Journal of Near East University Faculty of Theology* 8/2 (December 2022), 243-257.

<https://doi.org/10.32955/neu.ilaf.2022.8.2.06>

İntihal | Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via plagiarism software.

Telif Hakkı | Copyright

Copyright © 2022. Telif hakkı yazar(lar) tarafından YDUILAF'a devredilmiştir. Bu makale, Creative Commons Atıf Lisansının (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>) hüküm ve koşulları altında dağıtılan açık erişimli bir makedir.

Copyright © 2022. Copyright has been transferred to YDUILAF by the author(s). This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Taberistan Bölgesinin Fetih Sürecinde Karşılaşılan Zorluklara Dair Bir İnceleme

Öz

Hız Muhammed (sas) öncülüğünde başlayan İslâm fetihleri, sahâbîler ve sonrasında diğer Müslümanların gayretleriyle tarih boyunca devam ettirilmiştir. İslam ordusunun gerçekleştirdiği seferler galibiyetle sonuçlandığı gibi mağlubiyetlerle de sonuçlanabilmekteydi. Bu sonuçların alınmasında iç ve dış etkenler belirleyici bir konuma sahipti. Râşid halifeler döneminden itibaren devam eden fetihler neticesinde birçok bölge ve şehir kısa bir süre içerisinde İslam hâkimiyetine girmişti. Bunun istisnalarından biri Hazar denizinin güney kıyılarındaki Taberistan bölgesiydi. Sarp dağların çevrelediği sert ve zorlu bir coğrafyaya sahip olan bölge, Sâsânîler döneminde yerel hanedanlıklar tarafından yönetilmekteydi. Coğrafi yapının da elverişliliğiyle birçok hanedanın varlığı bölgenin aynı zamanda siyasi açıdan bağımsız şekilde hareket etmesine olanak sağlamaktaydı. Gavbâre bu hanedanlardan en önemlisi olup, Sâsânîler'in yıkılışından sonra da bölgede varlığını devam ettirmişti. Coğrafi ve siyasi yapısı dolayısıyla bölge, Sâsânîler döneminde muhalif hareketlere mensup olanlar için bir sığınak noktası olmuştu. Bölgenin bu jeopolitik durumu İslâm sonrası dönemde de devam etmişti. Fetihlerin gerçekleştirildiği her coğrafyanın kendine has avantaj ve dezavantajları olsa da Taberistan, Müslümanların gerçekleştirdiği fetih hareketlerinde gerek coğrafi ve gerekse insan yapısı sebebiyle en çok zorluk yaşanan bölgelerin başında gelmişti. Bölgenin uzun süre tam anlamıyla fethedilememesi ve bu süreçte yaşanan problemler, konunun farklı bir bakış açısıyla incelenmesini gerektirmektedir. Bu amaçla ele alınan çalışmanın birinci kısmında Taberistan bölgesinin adlandırılma ve coğrafyası hakkında bilgiler verildi. İkinci kısımda bölgeye gerçekleştirilen seferler kronolojik olarak ele alındı. Üçüncü bölümdeyse yaklaşık iki asır süren fetih sürecinde yaşanan sorunlar değerlendirilmiştir. İslâm fetihlerinin bölgede uzun süre kalıcı olamamasındaki en önemli etkenler coğrafya ve iklim faktörüydü. Müslümanların alışık olmadığı yağışlı iklim ve bunun neticesinde oluşan çamurlu arazi şartları ile dağlık yapı temel problemlerdendi. Coğrafi zorluğun yanı sıra bölgeye yabancı olan Müslümanlar savaşlar esnasında çeşitli tuzaklara düşürülerek ağır yenilgiler yaşamışlardı. Kimi zaman İslâm ordu komutanlarının aldığı bazı kararların olumsuz sonuçları başarısızlığın bir diğer sebebiydi. Bölge halkının savaççı bir karaktere sahip olması Müslümanlarla uzun bir mücadele sürdürmelerinin nedenleri arasında yer almaktaydı. Müslümanlar açısından da yıpratıcı sonuçlara sebep olan uzun soluklu çatışmalar çeşitli dönemlerde yapılan anlaşmalar ile sonuçlanmıştı. Yapılan anlaşmalara rağmen Taberistan halkının fırsat buldukça anlaşmaları bozdukları görülmektedir. Bununla birlikte yerel yöneticiler, bölge halkını örgütleyerek çeşitli isyanların öncülüğünü yapmışlardı. Anlaşmalara uyulmaması ve yaşanan isyanlar bölge üzerine seferler yapılmasına sebep olmuştu. Bu seferlerin düzenlenmesi kolay olmamış bölgenin uzaklığı ve Müslümanların iskânında yaşanan sorunlar lojistik açıdan problemler oluşturmuştur. Müslümanların kendi aralarında yaşamış oldukları ihtilaflar da bütün bu problemlere eklenince bölgenin Müslümanlar tarafından ele geçirilmesi uzun bir sürece yayılmıştır. Çalışmada tespit edilen bu sorunlar İslâm fetihlerine farklı açılardan bakmayı ve bölgesel düzlemde bir inceleme örneği ortaya koymayı amaçlamıştır.

Anahtar Kelimeler: İslam Tarihi, Taberistan, Fetih, Sefer, Gaza, Fütühât, Mâzyâr b. Kârin.

A Study of the Challenges Encountered in the Conquest of Tabaristan

Abstract

The Islamic conquests, which started under the leadership of the Prophet Muhammad (pbuh), have been continued throughout history with the efforts of the Companions and other Muslims later on. The military campaigns carried out by the Islamic army could result in conquest as well as defeats. Internal and external factors had a decisive position in obtaining these results. As a result of the conquests that continued from the time of the Rashidun Caliphate, many regions and cities came under the rule of Islam in a short time. One exception was the Taberistan region on the southern shores of the Caspian Sea. The region, which has a harsh and difficult geography surrounded by steep mountains, was ruled by local dynasties during the Sassanid period. The existence of many dynasties, with the convenience of the topography, also allowed the region to act independently from the political point of view. Gavbare was the most important of these dynasties and continued to exist in the region after the fall of the Sassanids. Due to its topography and political structure, the region had been a shelter for those who belonged to opposition movements during the Sassanid period. This geopolitical situation of the region continued in the post-Islamic period. Although each geography, where the wars of conquest were carried out, had its own advantages and disadvantages, Tabaristan, in the conquest movements of the Muslims, was one of the regions where the furthest difficulties were experienced due to its both topography and human nature. The fact that the region could not be fully conquered for a long time and the problems experienced in this process require the subject to be examined from a different perspective. For this purpose, in the first part of the study, information about the naming and geography of the Taberistan region takes place. In the second

part, the military campaigns to the region were handled chronologically. In the third part, the problems experienced during the conquest process were evaluated that lasted for about two centuries. Geographic conditions and climate were the most important factors that the Islamic conquests could not be permanent in the region. The rainy climate and the muddy terrain resulting from it, that Muslims were unaccustomed to, and the mountainous terrain were the main problems. In addition to the difficulty of the geographical conditions, Muslims who were foreign to the region, suffered serious defeats by falling in various war traps. Another reason for the failure was the negative consequences of some decisions taken by the Muslim commanders. The fact that the people of the region had a warlike character was one of the reasons for their long struggle with the Muslims. Long-term conflicts, which also had devastating consequences for Muslims, resulted in agreements made at various times. Despite the agreements made, it is seen that the people of Taberistan break the agreements whenever they find the opportunity. Additionally, local administrators organized the people of the region and led various rebellions. Failure to comply with the agreements and the rebellions caused military campaigns over the region. The organization of these military campaigns were not easy, the distance of the region and the problems experienced in the settlement of Muslims to the region created problems in terms of logistics. When the conflicts between the Muslims were added over all the problems, the seizure of the region by the Muslims spread over a long period of time. These problems identified in the study aimed to look at the Islamic conquests from different perspectives and to present an example of analysis at the regional level.

Keywords: Islamic History Tabaristan, Conquest, Campaign, Holy War, Conquests, Māzyār b. Kārin.

Giriş

İslâm dini ortaya çıktığı zaman dünyanın iki büyük imparatorluğundan biri Sâsânîler'di. Geniş coğrafyalara hâkimiyeti ve büyük askerî gücüne rağmen Hz. Ömer'in hilafeti döneminde (h. 13-23/634-644) yoğunlaşan İslâm fetihleri bu imparatorluğun topraklarını görmezden gelmedi. Üç cihette başlayan fetihlerde en hızlı ilerleme Fars topraklarında oldu; zira Arabistan Yarımadası ile kara sınırı olan ve coğrafi olarak Araplara yakın bir konumda bulunan bölgelerin fethi zor olmadı. Sâsânîler'i tarih sahnesinden silen fetih hareketleri sırasında büyük başarılar elde eden Müslümanlar, imparatorluğa ait yerlerin büyük çoğunluğunu ele geçirdiler. Kazanılan onca başarı içerisinde çetin ve zorlu bir coğrafyaya sahip olan Taberistan bölgesinin fethi istisnalardan birini oluşturmaktaydı. Düzenlenen birçok askerî sefere rağmen bölgenin tamamen fethedilmesi hemen hemen iki asırdan fazla sürmüştü. Fetih sürecinin bu kadar uzun sürmesindeki âmillerin tespiti ve bunlar içerisinde yer alan insan ve coğrafya faktörünün belirleyici bir unsur olup olmadığının tespit edilmesi gerekmektedir. Bu anlamda önemi haiz olan bölgenin uzun süre fethedilememesine dair sorunlar bu çalışmanın amacını oluşturmaktadır.

Bir mikro tarihçilik örneği olabilecek Taberistan'ın fethi ve karşılaşılan zorlukları konu edinen çalışmanın birinci bölümünde Taberistan bölgesine dair bilgiler genel hatlarıyla verilirken, fethedilmesine dair tarihsel süreç ise ikinci bölümde işlenecektir. Çalışmanın ana temasını oluşturan üçüncü bölümde ise bölgenin uzun süre fethedilememesine dair etkenler irdelenecektir. Bu makale ile Taberistan bölgesinin fetih süreci ve bu süreçte karşılaşılan zorluklara dair bir bakış açısı sunmak ve yapılacak yeni çalışmalar için yol gösterici olması hedeflenmektedir.

1. Taberistan Bölgesine Genel Bir Bakış

Elburz dağ silsilesinin kuzeyinde yer alıp, günümüzde İran İslâm Cumhuriyeti'nin sınırları dahilinde yer alan Mâzenderan eyaleti, Araplar tarafından Taberistan diye isimlendirildi.¹ Sâsânîler'e ait Pehlevî sikkelerinde Tapûristan ülkesi olarak ifade edilen Taberistan'ın² anlamına dair farklı rivayetler zikredilmiştir. Rivayete göre Fars krallarından biri, hapishanedeki mahkûmları öldürmek istemediği için onları kimsenin yaşamadığı Taberistan dağlarına gönderdi. Mahkûmlar burada bir yıl kaldıktan sonra durumlarını sormak için kral tarafından gönderilen elçiden, yaşadıkları yerde bolca bulunan ağaçları kesmek ve yaşam alanları oluşturmak için "teber" yani balta istediler. Sonraki yıl durumlarını tetkik etmek

¹ Osman Gazi Özgüdenli, "Taberistan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2010), 39/322.

² Özgüdenli, "Taberistan", 39/322.

için gelen elçiden ise “zenân” yani kadınlar talep ettiler. Bunun üzerine hapishanede bulunan kadınlar buraya gönderildi. Zamanla teber ve zenân yani balta ve kadınlar kelimelerinin birleşiminden, “Taberistan” kelimesinin oluştuğu ve Arapça’ya geçtiği ifade edilmiştir.³

Başka bir rivayete göre bölgede bulunan dağlarda yaşayan savaşçı halkın ellerinde sürekli balta (teber) taşımaları sebebiyle bu şekilde isimlendirilmişlerdir.⁴ Bununla birlikte “teber” kelimesinin Farsçanın aksine yerel dilde dağ anlamına geldiği ve bu yüzden bölgenin “dağların ülkesi, dağlık bölge” gibi anlamlarda kullanıldığı da ifade edilmektedir.⁵ Netice itibariyle sözlüklerde sıklıkla karşılan mekan isimlerinin kökenine dair zengin rivayetler Taberistan için de söz konusudur. Köklü bir geçmişi olan bölgenin isimlendirilmesinin kökenlerine dair farklı bakış açılarının olması doğaldır.

Taberistan bölgesi daha sonraları Mâzenderan olarak isimlendirilmiştir.⁶ İslâm öncesi dönemde yaşayan “Mâzenderan” adlı bir padişahın Sâsânîler’in efsanevî savaşçısı Rüstem-i Zâl tarafından öldürüldüğü, bu vilayete mensup olanlara bölgede bulunan Mûz adlı bir dağdan dolayı “Mûz-ı Enderûn” dendiği ve bu yüzden de bölgenin Mâzenderan olarak adlandırıldığı ifade edilmektedir.⁷ Bu kullanımın yaygınlaşması ise 7/13. yüzyıldan itibaren Moğol istilası sırasında başlamıştır.⁸

İslâm öncesi dönemde Azerbaycan, Gilân, Deylem, Kûmis, Dameğân, Cürçân’ı da içine alan ve Ferşvâzger denilen bir bölgenin sınırları içerisine dâhil edilen⁹ Taberistan’ın doğusunda Cürçân, batısında Deylem bölgesi,¹⁰ kuzeyinde Hazar denizi,¹¹ güneyinde ise Rey ile Kum şehrinin bir kısmı yer almaktaydı.¹² Bazı kaynaklar burayı başlı başına bağımsız bir bölge olarak nitelendirirken, kimileri ise Deylem bölgesinin bir parçası olarak saymışlardır.¹³ İki bölgenin birbirlerine olan sınırları¹⁴ ile bölgede değişen siyasi iktidarların varlığı, bu anlamda yaşanan kategorik farklılığın nedenleri arasında olmalıdır.

Bir tarafı dağlardan diğer tarafı ovalardan oluşan Taberistan bölgesinin¹⁵ büyük bölümünü dağlık alanlar oluşturmaktadır. ¹⁶ Sarp dağların varlığı burayı korunaklı bir hale getirmiştir.¹⁷ Bölgenin en önemli dağı Şervin Dağı’dır.¹⁸ Aynı zamanda buraya bağlı şehirlerin büyük çoğunluğu da dağlık alanlarda yer almaktadır.¹⁹ En büyük şehri Âmul²⁰ olan Taberistan bölgesinin diğer önemli şehirleri arasında Natil, Şalûs, Dameğân, Bistam²¹ Mâmetîr, Terance, Sâriye (Sâri), Tamîs²² Ruyân²³ Turunci (Burcî), Mîle, Bûd, Nâmiye ve Herî²⁴ yer almaktadır.

Yoğun yağış alan bir iklime sahip bölgede²⁵ arazinin çoğunluğu ormanlık alanlardan oluşmaktadır.²⁶ İklimin de uygunluğuyla yoğun bir şekilde tarım faaliyeti yürütülmektedir. Sarımsak, keten,

³ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. İshâk b. İbrâhîm el-Hemedânî İbnü'l-Fakîh, *Kitâbü'l-Büldân*, thk. Yûsuf Hadi (Beyrût: Âlemü'l-Kütüb, 1996), 564; Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Bağdâdî er-Rûmî Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân* (Beyrût: Dâru Sadr, 1995), 4/13-14.

⁴ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 4/14.

⁵ Hyacinth Louis Rabino, *Mazandaran and Astarabad = Sefernâme-i Mazandaran ve Astarabad* (London: Luzac and Company, 1928), 1.

⁶ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 4/13.

⁷ Bahaeddin Muhammed b. Hasan İbn İsfendiyâr, *Tarih-i Taberistan*, tsh. Abbas İkbâl (Tahrân: Kitabhane-i Haver, t.y.), 56.

⁸ Rabino, *Mazandaran and Astarabad*, 1.

⁹ İbn İsfendiyâr, *Tarih-i Taberistan*, 56.

¹⁰ Ebû Alî Ahmed b. Ömer İbn Rüste, *el-A'lâku'n-nefise* (Leiden: E.J. Brill, 1967), 149; el-Melikü'l-Müeyyed İmâdüddîn İsmâil b. Alî b. Mahmûd el-Eyyûbî Ebû'l-Fidâ, *Takvîmü'l-büldân* (Kâhire: Sekâfetü'd-diniyye, 2007), 432.

¹¹ Hazar denizine aynı zamanda Taberistan denizi de denilmektedir. Bkz: Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 1/342.

¹² İbn Rüste, *el-A'lâku'n-nefise*, 149.

¹³ *Hudûdü'l-Âlem mine'l-Meşrik ile'l-Magrib*, nşr. V. Minorsky, çev. Abdullah Duman - Murat Ağarı (İstanbul: Kitabevi, 2008), 92.

¹⁴ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 3/340.

¹⁵ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Bennâ Makdisî, *Ahsenü't-tekâsîm fi marifet'el-ekâlîm*, nşr. M.J. Goeje (Leiden: E.J. Brill, 1906), 354; Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 1/57.

¹⁶ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 4/13.

¹⁷ Ebû'l-Fidâ, *Takvîmü'l-büldân*, 433.

¹⁸ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 3/340.

¹⁹ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 4/13.

²⁰ Ebû İshâk İbrâhîm b. Muhammed el-Fârisî İstahrî, *Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-memâlik* (Beyrût: Darû Sadr, 2004), 211.

²¹ Ebû'l-Kâsım Muhammed b. Alî en-Nasîbî el-Bağdâdî İbn Havkal, *Süretü'l-arz* (Leiden: E.J. Brill, 1938), 378.

²² İbnü'l-Fakîh, *Kitâbü'l-Büldân*, 564-565.

²³ Bazı müelliflerin Rûyan şehrini Taberistan bölgesinden saymadıkları rivayet edilmiştir. Bk: Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 3/104.

²⁴ Makdisî, *Ahsenü't-tekâsîm*, 354-355.

²⁵ Makdisî, *Ahsenü't-tekâsîm*, 354.

²⁶ İstahrî, *Kitâbü'l-Mesâlik*, 211.

kenevir²⁷ meyve²⁸ gibi tarımsal ürünler yetiştirilmektedir. Bölge halkının çokça tüketmesinden²⁹ ve iklimin uygunluğu sebebiyle pirinç üretiminden bahsetmek mümkündür. Bölgede ormanların varlığı aynı zamanda kereste üretimini bir iş alanı olarak öne çıkarmıştır. Bu noktada ev yapımında kullanılan kerestelerden aynı zamanda çeşitli ürünler imal edilmekte ve bunlar farklı yerlere satılmaktadır. İpek, pamuk ve yünden üretilen çeşitli giysiler, örtüler, halılar ve kilimler ihraç edilen ürünler arasında yer almaktadır.³⁰

Savaşçı bir karaktere sahip olduğu ifade edilen Taberistan halkının³¹ fiziksel olarak çatik kaşlı ve gür saçlı olduğu, mizaç olarak ise aceleci bir yapıya sahip olup, hızlı konuştuğu rivayet edilmektedir.³² Rivayetlerde bölge halkının çoğunlukla balık ve beraberinde bol miktarda pirinç tükettiği aktarılmaktadır.³³

2. Taberistan Fethinin Tarihi Süreci

Taberistan, İslâm öncesi dönemde Sâsânîler'e bağlı olup siyasi açıdan özerk bir yapıya sahipti.³⁴ İsbahbez denilen yerel yöneticiler tarafından yönetilmekteydi.³⁵ İslâm'ın ortaya çıktığı dönemde bölgenin idaresi babadan oğula geçen bir sistemle devam etmekteydi.³⁶ Sâsânîler Müslümanlar tarafından ortadan kaldırıldığı zaman ise bölgede yerel hanedanlıklar yer almaktaydı. Bu hanedanlardan en güçlüsü³⁷ ise soylarının Sâsânî Kısraları'na dayandığı rivayet edilen Gavbâre hanedanlığıydı.³⁸ Bu hanedanlık, kurucusu olan Cilân b. Cilân Şâh'ın Gavbâre (inek taşıyan) lakabından dolayı bu şekilde adlandırılmıştı.³⁹ Onun 40/645 yılında ölmesi⁴⁰ üzerine yerine oğlu Dâbuye geçti.⁴¹ 144/761 yılına kadar varlığını devam ettiren Gavbâre hanedanlığı yıkılışına kadar bölgedeki en güçlü hanedandı.⁴² Bununla birlikte bölgede hüküm süren yerel hanedanlıklar arasında Bavendîler⁴³ ve Kârinîler⁴⁴ de yer almaktaydı.

Taberistan'da durum böyleyken Hz. Ömer döneminde Sâsânî coğrafyasına yönelik fetih hareketleri hız kazandı. Bu süreç içerisinde Taberistan coğrafyasının zorluğu sebebiyle bölge üzerine fetih hareketi düzenlenemedi. Buna karşın yerel yöneticilerle bir barış anlaşması yapıldı. Suveyd b. Mukarrin ile Taberistan İsbahbezi arasında 18/639 yılında yapılan bu anlaşmaya göre her yıl 500 bin dirhem ödeyecek bunun karşılığında toprakları koruma altında olacaktı.⁴⁵

Müslüman orduları yoğun bir şekilde gerçekleştirdikleri askeri seferler ile Sâsânîler'in başkenti Medâin'i 16/637 yılında ele geçirdiler. Sâsânî Kısra'sı III. Yazdicerd başkentten kaçtıktan sonra uzun bir süre İslam orduları tarafından takip edildi. III. Yazdicerd, 29/649 yılında geldiği İstahr şehrinde iken,⁴⁶ idareyi uhdesine verdiği Gavbâre adındaki⁴⁷ yerel yöneticiden, Taberistan'a gelmesi yönünde teklif aldı.⁴⁸

²⁷ Makdisî, *Ahsenü't-tekâsîm*, 354.

²⁸ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 4/13.

²⁹ Ebû'l-Fidâ, *Takvîmü'l-büldân*, 432.

³⁰ *Hudûdü'l-Âlem*, 93; İstahrî, *Kitâbü'l-Mesâlik*, 211-212

³¹ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 4/14.

³² İbn Havkal, *Sûretü'l-arz*, 381.

³³ Makdisî, *Ahsenü't-tekâsîm*, 354.

³⁴ İbnü'l-Fakîh, *Kitâbü'l-Büldân*, 570; Sâsânî Mobed'i (din adamı) Tenser'in yerel hanedanlara dair yazdığı mektup, bölgenin özerk bir yapıda olduğunu göstermektedir. Bk: Ebû'l-Hasen Alî b. el-Hüseyn b. Alî el-Hüzelî Mes'ûdî, *et-Tenbih ve'l-İsrâf* (Beyrût: Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, 1981), 86.

³⁵ İbnü'l-Fakîh, *Kitâbü'l-Büldân*, 570.

³⁶ CL. Huart, "Taberistan", *İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1979), 11/598-599.

³⁷ Behmen Ensarî, *Şehriyaran-ı Taberistan: (ez karn-ı 2 tâ 4 hicri)* (Tahran: Menşur-i Semir, 1395), 17.

³⁸ İbn İsfendiyâr, *Tarih-i Taberistan*, 147.

³⁹ Zahirüddin b. Nasirüddin b. Kemaleddin Mar'aşî, *Târîh-i Taberistân ve Rûyân ve Mâzenderân*, thk. Muhammed Hüseyin-i Tesbihî (Tahran: Müessesesi-i Matbuat-ı Şark, t.y.), 8.

⁴⁰ İbn İsfendiyâr, *Tarih-i Taberistan*, 154; Seyyid Rıza Fenderski, *Deylemiyan: Ağaz ta Sedde Çeharom* (Reşt: Ferheng-i İlya, 1386), 32.

⁴¹ İbn İsfendiyâr, *Tarih-i Taberistan*, 154.

⁴² Ensarî, *Şehriyaran-ı Taberistan*, 13.

⁴³ Mar'aşî, *Târîh-i Taberistân*, 61.

⁴⁴ Mar'aşî, *Târîh-i Taberistân*, 63.

⁴⁵ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezid el-Âmülî el-Bağdâdî Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, thk. Muhammed Ebû'l-Fâdl İbrâhim (Beyrût: Dâru Süveydan, t.y.), 4/153.

⁴⁶ Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, 307.

⁴⁷ İbn İsfendiyâr, *Tarih-i Taberistan*, 154.

⁴⁸ Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Ca'fer b. Vehb b. Vâzih Ya'kûbî, *Târîhü'l-Ya'kûbî* (Beyrût: Dâru Sâdır, t.y.), 166.

İslâm öncesi dönemde muhaliflerin sığındıkları bu bölge⁴⁹ son Sâsânî Kistrâ'sı için de kapılarını açmıştı. Fakat III. Yezdicerd, bu teklifi reddederek Kirman'a gitti.⁵⁰

Taberistan yöneticisinin Müslümanlar aleyhine de olan bu olumsuz girişiminin bölge üzerine düzenlenecek seferlerde etkili olduğunu söylemek mümkündür. Öyle ki Hz. Osman'ın 29/649 yılında Kûfe valisi Saîd b. Âs'ı (ö. 59/679) bölge üzerine göndermesi⁵¹ bu çerçevede ele alınabilir. Saîd b. Âs, Taberistan çevresinde bulunan bazı şehirleri fethetti ve barış anlaşmaları yaparak⁵² bölgeden gelebilecek tehditleri kısa süreliğine de olsa bertaraf etti.

Emevîler döneminde dâhili sorunların peyderpey çözülmesi akabinde Muâviye b. Ebû Süfyân tarafından bölge üzerine seferler tekrar düzenlenmeye başladı. Kûfe valisi Dahhâk b. Kays (ö. 64/684), Maskale b. Hübeyre eş-Şeybânî'yi (ö. 110/728) 54/673 yılında Taberistan bölgesi üzerine gönderdi. Bir rivayete göre Maskale b. Hübeyre, bölge halkıyla barış anlaşması yaptı,⁵³ diğer bir rivayete göre ise ordusu bozguna uğradı, kendisi ise öldürüldü. Taberistan'ın dağlık bölgelerine girdikleri zaman Maskale ve ordusunun tuzağa düşürüldükleri ve dağlardan atılan taşlar ile öldürüldükleri aktarılmaktadır.⁵⁴

Yapılan bu başarısız seferden bir süre sonra Irak genel valisi Ubeydullah b. Ziyâd (ö. 67/686) bölgeye Muhammed b. el-Eş'as'ı (ö. 67/686-87) vali olarak atamıştı. Muhammed b. el-Eş'as bölge halkı ile bir barış anlaşması imzaladı. Bu anlaşmaya karşın Taberistan'ın dağlık bölgelerine girmeye çalışan Muhammed b. el-Eş'as ve ordusunun yolları kesilerek saldırıya uğradılar. Saldırı sırasında Muhammed b. el-Eş'as yaralanırken, oğlu Ebû Bekir öldürüldü.⁵⁵ Yaşanan bu durumların etkisiyle Müslüman askerler bölgenin iç kesimlerine yönelik sefer yapmaktan çekindiler.⁵⁶

Buna rağmen rağmen Emevî halifesi Abdülmelik b. Mervân (h. 65-86/685-705) döneminde de bölgeyi ele geçirme arzusu devam etmekteydi. Nitekim bu amaçla Irak bölgesi genel valisi Haccâc b. Yûsuf es-Sekafî (ö. 95/714) tarafından görevlendirilen Süfyân b. Ebû Âliye el-Has'amî, 76/695 yılında bin kişilik bir ordu ile bölgeye sefer düzenlemek üzere harekete geçti. Bu sırada yaşanan Hâricî isyanı nedeniyle mezkûr sefer gerçekleştirilemedi ve Taberistan yöneticisi ile sulh anlaşması yapıldı.⁵⁷

Yapılan bu sulh anlaşmasına rağmen Taberistan bölgesi zaman zaman Emevî yönetimine karşı olanlar için bir sığınak noktası olmuştu. Haccâc b. Yûsuf'un Irak bölgesi genel valiliği sırasında 81/701 yılında İbnü'l-Eş'as isyanı yaşanmıştı. İsyân başarısızlığa uğrayınca isyancıların bir kısmı Rey'i ele geçiren Ömer b. Ebî Salt'ın yanına sığındı. Ömer çevresine topladığı ordu ile Emevî birliklerine karşı savaştı. Savaştan yenilgiyle ayrılınca da Taberistan İsbahbezi'ne sığındı. İsbahbez onu güzel bir şekilde karşılayıp himayesine aldı. Durumdan haberdar olan Haccâc, yazdığı mektup ile İsbahbez'i tehdit etti. Bunun üzerine İsbahbez, Ömer'i öldürüp, kellesini de Haccâc'a göndermek zorunda kaldı.⁵⁸

Süleyman b. Abdülmelik'in (96-99/715-717) hilafeti döneminde Yezîd b. Mühelleb (ö. 102/720) Irak ve Horasan bölgesinin valisi olarak atandı.⁵⁹ Bu görevlendirmeye müteakip 98/716-717 yılında Taberistan bölgesine sefer düzenleyen Yezîd b. Mühelleb'in hedeflerinden biri Cürçân şehrini ele geçirmektir.⁶⁰ Daha önce yapılan anlaşmaya uymayan Cürçân halkı ile yeniden bir barış yapıldı. Bununla birlikte Yezîd, Taberistan bölgesini de ele geçirmek istiyordu. Bu amaçla bölgeye giren İslâm ordusu mağlubiyet yaşadı. Yapılan görüşmeler sırasında takviye bir ordunun yola çıkabileceği bilgisi Taberistan İsbahbezi'ne ulaştı.

⁴⁹ Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, thk. Ömer Abdusselam Tedmurî (Beyrût: Darû'l-Kitâbü'l-Arabî, 1417/1997), 1/429.

⁵⁰ Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân* (Beyrût: Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, 1988), 307.

⁵¹ Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, 326; Sâid b. As'ın 30/650-651 veya 31/651-652 yılında bölgeye geldiğine dair rivayetler de bulunmaktadır. Bk: Ebû Amr eş-Şeybânî Halife b. Hayyât, *Târîhu Halîfe b. Hayyât*, ed. Ekrem Ziyâ Ömerî (Riyad: Dârü't-Taybe, 1985), 165; Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 4/269-270.

⁵² Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, 326.

⁵³ Halife b. Hayyât, *Târîhu Halîfe b. Hayyât*, 223.

⁵⁴ Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, 326.

⁵⁵ Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, 326.

⁵⁶ Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, 327; İbnü'l-Fakîh, *Kitâbü'l-Büldân*, 570.

⁵⁷ Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 6/304.

⁵⁸ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 3/513.

⁵⁹ Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, 229.

⁶⁰ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târih*, 4/87.

Bu bilgi üzerine İsbahbe, Yezîd ile sulh anlaşması yapmayı uygun buldu.⁶¹ Yezîd, Taberistan halkı ile sulh anlaşması yaptıktan sonra kendisine ihanet eden Cürcân halkının üzerine yürüyerek birçok insanı öldürttüğü rivayet edilmektedir.⁶²

Her ne kadar Taberistan ile zaman zaman sulh anlaşmaları yapılsa da onlar çeşitli sebeplerle yaptıkları anlaşmaları bozmaktaydılar. Bu yüzden bazı dönemler onlarla yapılan anlaşmalar yenilenmekteydi.⁶³ Bunlardan biri halife Hişâm b. Abdülmelik (h. 106-125/724-743) tarafından 107/725 yılında,⁶⁴ diğeri ise Emevîlerin son hükümdarı Mervân b. Muhammed'in (h. 127-132/744-750) vali olduğu sırada 121/738 yılında yapılan anlaşmaydı.⁶⁵

Emevîler'in 132/749-750 tarihinde yıkılışıyla yerlerine Abbâsîler geçti. Abbâsîler'in iktidara gelmesinde önemli hizmetler ifâ eden Horasan valisi Ebû Müslim el-Horasanî (ö. 137/755), bu süreçte Taberistan İsbahbezi ve bölgedeki diğere yöneticilere yeni idareye bağlı olmaları için mektup gönderdi. Kargaşanın hâkim olduğu bu dönemde mezkûr istek onlar tarafından kabul görmedi. Bunun üzerine Ebû Müslim, Rey üzerinden bir orduyu bölgeye gönderdi. Valinin gönderdiği ordu bu seferden bir netice elde edemedi.⁶⁶

Abbâsîler iktidara geldikleri ilk yıllarda daha elzem işlerle uğraştıklarından Taberistan meselesinin çözümü zamana bırakıldı. Bu süreç içinde Taberistan Emevîler döneminde olduğu gibi muhalifler için sığınacak bir bölge olmaya devam etti. İhtilal sürecinde büyük emekler sarf eden Ebû Müslim, Abbâsîler tarafından çeşitli sebeplerle öldürülmüştü. Ebû Müslim'in intikamını alma, Abbâsîler'e karşı ilk dönemde gerçekleşen birçok isyan hareketinin dayanak noktasını oluşturdu. Bu isyanlardan birini 138/755 yılında Horasan'da Sinbâd gerçekleştirdi. İsyanın başarısızlığa uğraması üzerine Sinbâd, Ebû Müslim'e ait hazineleri alarak Taberistan bölgesine sığınmak istedi ve bu talebi İsbahbez tarafından olumlu karşılandı. Bölgeye doğru hareket eden Sinbâd yolda iken Taberistan İsbahbezi'nin görevlendirdiği bir zat tarafından emre aykırı bir şekilde öldürüldü. Onun ölümü üzerine Abbâsî halifesi Ebû Ca'fer el-Mansûr (h. 136-158/754-775), Sinbâd'ın hazinelerini Taberistan İsbahbezi'nden istedi. Bu isteğin karşılanmaması üzerine Mansûr bölge üzerine bir ordu gönderdi. Bunun üzerine Taberistan İsbahbezi Deylem bölgesine kaçmak zorunda kaldı.⁶⁷

Sefer başarısız olmalı ki 141/758 veya 142/759 yılında halife el-Mansûr'un bölge üzerine yeniden bir ordu gönderdiği görülmektedir. Anlaşmayı bozarak ihanet etmeleri ve Müslümanları öldürmeleri el-Mansûr'un ordu gönderme sebepleri arasında yer almaktadır.⁶⁸ Gönderilen bu ordunun uzun süren mücadeleleri sonucunda Taberistan bölgesi ilk defa ele geçirildi. Bu sırada Taberistan İsbahbezi'nin Deylem bölgesine gidip orada öldüğü veyahut zehir içerek intihar ettiği aktarılmaktadır. Bununla beraber İsbahbez'in kızının ise esir olarak ele geçirildiği kaydedilmektedir.⁶⁹ Bölgede ciddi anlamda nüfuzun elde edilmesiyle Ebû Ca'fer el-Mansûr 143/760 yılında Huzeyme b. Hâzîm'i Taberistan valisi olarak atadı.⁷⁰ 144/761 yılında bölgeye vali olarak atanan Ebû'l-Husayb, Sâdi şehrinde ilk mescidi inşa etti. Bununla birlikte bölgenin farklı yerlerine atanan yöneticiler özellikle askerlerin şehirlere yerleşmesini sağladı.⁷¹ Bu durum bölgenin İslâmlaşması adına atılan adımlardan bir kısmını oluşturmaktaydı.

Abbâsîler her ne kadar vali tayin etseler de Taberistan bölgesinin dağlık kısımlarına tam anlamıyla hükmedemediler. Abbâsî halifesi Mehdî'nin (h. 158-169/775-785), oğlu Hâdî'yi 167/783 yılında Taberistan

⁶¹ Halife b. Hayyât, *Târîhu Halife b. Hayyât*, 315; Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, 327-329; Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülük*, 6/540-541.

⁶² Halife b. Hayyât, *Târîhu Halife b. Hayyât*, 315.

⁶³ Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, 329.

⁶⁴ Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, 238.

⁶⁵ Halife b. Hayyât, *Târîhu Halife b. Hayyât*, 352.

⁶⁶ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 4/390-391.

⁶⁷ Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülük*, 7/496; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 5/67.

⁶⁸ Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, 330.

⁶⁹ Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülük*, 7/510-513.

⁷⁰ Ebû Hanîfe Ahmed b. Dâvûd b. Venend Dîneverî, *el-Ahbârü't-tivâl*, thk. Abdünnaim Âmir (Kâhire: Dâru İhyai'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1960), 385.

⁷¹ İbn İsfendiyâr, *Tarih-i Taberistan*, 178.

üzerine büyük bir ordu ile göndermesi⁷² bu yüzden olmalıdır. Aynı şekilde 168/784 yılında bölge üzerine Saîd el-Hareşî komutanlığında bir ordu daha gönderildi.⁷³ Mehdî'nin 169/785 yılında vefatı üzerine oğlu Hâdî'ye (h. 169-170/785-786) biat edildi. Bu sırada Hâdî, Taberistan halkıyla savaşmaya devam ediyordu.⁷⁴ Bu durum savaşın uzun soluklu bir şekilde devam ettiğini göstermekteydi. 169/785 yılında Taberistan İsbahbezi Vendâd Hürmüz, uzun süre savaşmış oldukları Hâdî'nin yanına gelerek ondan emân diledi. Halife tarafından iyi bir şekilde karşılanan Vendâd Hürmüz daha sonra Taberistan'a döndü.⁷⁵

Hârûnürreşîd (h. 170-193/786-809) 189/805 yılında geldiği Rey şehrinde yerel yöneticilerden kendisine itaat etmelerini istedi. Taberistan İsbahbezi Vendâd Hürmüz'ün de içinde bulunduğu bir grup yerel yönetici bizatihi gelerek itaatlerini bildirdiler.⁷⁶ Bununla birlikte Hârûnürreşîd aynı yıl içerisinde Abdullah b. Mâlik'i Taberistan valisi olarak atadı.⁷⁷ Bu durum Taberistan bölgesinin bazı yerlerinin özerk bir şekilde yönetildiğini gösterdiği gibi, Abbâsîler'in bölgede tamamen hakimiyet kurmadıklarına da işaret etmekteydi.

Bölgedeki bu iki başlı yönetimin bir an önce son bulması gerektiğinin farkında olan Abbâsîler, Me'mûn (198-218/813-833) döneminde bölge üzerine kapsamlı bir sefer düzenlediler. 201/816 yılında vali Abdullah b. Hurdâzbih bölgenin dağlık kısımlarını ele geçirdi. Bu sırada Taberistan hâkimi Şehriyâr b. Şervîn'i (ö. 210/825) bölgeden çıkardı. Aynı şekilde daha önce bölgenin İsbahbezi olan Vendâd Hürmüz'ün torunu olan Mâzyâr b. Kârin'i esir alarak halife Me'mûn'a (h. 198-218-813-833) gönderdi.⁷⁸ Me'mûn, İslâm'ı kabul eden Mâzyâr'a Muhammed ismini verip onu İsbahbez unvanıyla bölgeye vali tayin etti.⁷⁹ 210/825 yılına gelindiği zaman Mâzyâr b. Kârin, Şehriyâr b. Şervîn'in oğlu Sâbûr ile savaşarak onu öldürdü ve bölgenin dağlık kısımlarının kontrolünü ele geçirdi.⁸⁰

218/833 yılında iktidara geçen Mu'tasım (h. 218-227/833-842), Mâzyâr'ı tekrardan vali olarak görevinde devam ettirdi.⁸¹ 224/838 veya 225/839 yılında Mâzyâr elde ettiği gücün de etkisiyle, çeşitli sebeplerle Abbâsî yönetimine isyan etti. Bunun üzerine Mu'tasım bölge üzerine bir ordu gönderdi. Yapılan savaş neticesinde esir olarak ele geçirilen Mâzyâr 225/840 yılında Samerrâ'ya getirilerek idam edildi.⁸² Böylece Taberistan'ın hem dağlık hem de ova kısmı tamamen Abbâsîler'in kontrolüne geçti. Bu tarihten sonra bölge Horasan'ı idare eden Tâhirî ailesinin yönetimine bırakıldı.⁸³

3. Fetih Süreçlerinde Yaşanan Sorunlar

Özellikle ikinci halife Hz. Ömer döneminde hız kazanan fetih hareketleri sırasında ve sonrasında iç ve dış kaynaklı olmak üzere bazı sorunlar yaşanmıştı. Fetihlerin gerçekleştirildiği her bir bölgenin coğrafi yapısı, insan karakteri ve Müslümanların askeri yeterlilikleri ile izlenen stratejilerin çeşitliliği neticelerin farklı olmasına sebep olmaktadır. Bu anlamda uzun bir süre Müslümanlar tarafından bütünüyle fethedilemeyen Taberistan incelenmeye değer bir bölge olarak önümüze çıkmaktadır. Bu öneme binaen bölge özelinde fetih sürecinde yaşanan sorun ve sıkıntılar irdelenmeye değer olup başlıklarla ele alınacaktır.

3.1. Coğrafya ve İklim Faktörü

Müslümanlar Taberistan'ın düzlük alanları başta olmak üzere bölgenin bazı yerlerini zamanla fethetmelerine rağmen Hazar Denizi'nin güney sahillerinde tam anlamıyla hâkimiyet sağlayamıyorlardı.

⁷² Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 8/164.

⁷³ Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 8/167.

⁷⁴ Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 8/187.

⁷⁵ Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 8/191.

⁷⁶ Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 8/316.

⁷⁷ İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 5/368.

⁷⁸ Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 8/556, 9/80; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 5/485.

⁷⁹ Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, 330.

⁸⁰ Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 8/614; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 5/549.

⁸¹ Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, 330.

⁸² Bk: Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, 330; Ya'kûbî, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, 306; Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 9/80; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 6/51.

⁸³ Ümit Eskin, *Abbâsîler Döneminde Valilik (132-232/750-847)* (İstanbul: Siyer Yayınları, 2022), 64; Bozan, "Taberistân Emiri Mâzyâr b. Kârin'in Abbasi İdaresine İsyanı", 90.

Bölgeyi çevreleyen yüksek Elburz Dağları, orayı akınlardan korumaktaydı. Nitekim Taberistan'ın Müslümanlara karşı en çok direnen bölgelerden biri olmasının sebepleri arasında zorlu iklim ve coğrafyasının getirdiği avantajlar yatmaktaydı.⁸⁴ Dağlık yapısının yanında, neredeyse tüm yıl yağış alan ikliminin etkisiyle kesif ormanlık alanlara sahip olması⁸⁵ sayesinde dışarıdan gelebilecek saldırılardan korunmayı başarmıştı.⁸⁶

Aynı zamanda yoğun yağışlar Taberistan'ın çoğu yerinin sulak ve bataklık olmasına sebep oluyordu. Vadilerinde de devamlı suların aktığı bölgenin⁸⁷ yaz-kış yağış içinde olması bölge halkını da rahatsız etmekte hatta zaman zaman onları işlerinden alıkoymaktaydı.⁸⁸ Tüm bu zikredilen sebepler Müslümanlar açısından zorluklar oluşturdu ve yapılan seferlerin tam olarak başarıya ulaşmamasında etkili oldu.

3.2. Müslümanların Savaş Tuzaklarına Düşürülmesi

Taberistanlılar buldukları zorlu coğrafyanın avantajlarını kullanarak çeşitli savaş stratejileri uyguladılar. Özellikle kurulan tuzaklar buraya gelen İslâm ordularına sıkıntılar yaşattı ve bölgenin yabancı olması hasebiyle ağır yenilgilere uğramalarına sebep oldu. Zikredildiği üzere Muâviye döneminde Taberistan bölgesi üzerine görevlendirilen Maskale b. Hübeire'ye Taberistanlılar bir takım tuzaklar kurdular. İslâm ordusu karşısında yenilmiş gibi hareket ederek geri çekildiler ve Müslümanlar'a galip olduklarını zannettirdiler. Bunun neticesinde Maskale ve yanındaki birlikler, bölgenin iç kısımlarına kadar ilerlediler. Müslümanlar dağlar arasındaki boğazlara vardıklarında, Taberistanlılar harekete geçerek, tuzağa çektikleri Müslümanlar'ın üzerine dağlardan kaya parçaları yuvarlayarak saldırdılar. Tuzağa düşen Maskale ile İslâm ordusunun tamamı öldürüldü. Bu galibiyet Maskale'nin "Maskale, Taberistan'dan dönünceye kadar!" diye darb-ı mesel olarak zikredilmesine sebep oldu.⁸⁹

3.3. Askerî Açından Yapılan Stratejik Hatalar

Taberistanlılar Müslümanlarla yaptıkları barış anlaşmalarını Müslümanlar'ın yaşadıkları iç çekişmeler veya diğer zor durumlarından faydalanarak uygun zamanlarda bozarak sürekli sorun çıkarmışlardır. Müslümanlar da bu durum karşısında çeşitli çözüm yolları geliştirmeye çalıştılar. Bu çözüm yolları bazen yanlış stratejilerin uygulanmasına sebep olabilmekteydi. Emevî komutanlarından Taberistan'a tayin edilen Muhammed b. Eş'as Taberistan halkıyla barış üzerine antlaşma yaptı. Sonrasında ise antlaşmaya uymayarak Taberistan üzerine askerleriyle harekete geçti. Taberistan'ın iç bölgelerine vardıklarında yolları Taberistanlılar tarafından kesildi. Çıkan çatışmada Muhammed'in başı yarıldı ve oğlu öldürüldü. Yaşanan yenilgi üzerine Müslümanlar, bölgenin iç kısımlarında yaşadıkları tehlikeler sebebiyle ilerlemekten çekindiler ve hudut bölgelerinde savaşmaya devam ettiler.⁹⁰

Emevîler döneminde görev yapmış bir diğer vali olan Yezîd b. Mühelleb'i bu noktada zikretmek gerekir. Bahsi geçtiği üzere Yezîd b. Mühelleb'in, barışı bozdukları için Cürcân halkı üzerine büyük bir saldırı gerçekleştirdiği ve birçok kimseyi öldürttüğü belirtilmektedir.⁹¹

Bölge valileri ve ordu komutanlarının bu uygulamaları Taberistan halkının Müslümanlara karşı daha fazla direnç göstermelerine ve birbirlerine kenetlenmelerine sebep olmuştur. Buna karşı bölgenin uzun süre alınmamış olması Müslümanları moral ve motivasyon açısından olumsuz etkilemiştir. Bu durum aynı zamanda bölgenin ele geçirilmesini de geciktirmiştir.

⁸⁴ Wilferd Madelung, "Kuzey İran'daki Küçük Hanedanlar", *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, red. Hakkı Dursun Yıldız (İstanbul: Çağ Yayınları, 1989), 5/451; Erbay Öner, *Ziyâriyeler (928-1090)* (Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 2.

⁸⁵ İbn Havkal, *Sûretü'l-arz*, 381.

⁸⁶ Akif Rençber, *Mâzenderân (Taberistan) Tarihi 1220-1392* (Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015), 12; Erbay Öner, *Ziyâriyeler*, 2.

⁸⁷ İbn Havkal, *Sûretü'l-arz*, 381.

⁸⁸ İbn Havkal, *Sûretü'l-arz*, 382.

⁸⁹ Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, 326.

⁹⁰ Belâzürî, *Fütûhu'l-büldân*, 326.

⁹¹ Halife b. Hayyât, *Târîhu Halife b. Hayyât*, 315.

3.4. Bölge Halkının Savaşçı Kimliği

Bölge halkının savaşçı kimliği⁹² Taberistan'da fetih hareketlerinin zor ilerlemesini etkileyen en önemli etkenlerden biridir. Bu savaşçı halkın başlıca silahı olan balta bölge halkıyla adeta özdeşleşmişti. Dağlarda yaşayan Taberistanlılar bu durumu o kadar kanıksamışlardı ki ellerinde sürekli balta taşımaktaydılar.⁹³ Balta kullanımının yanında Taberistan halkının savaşmayı sevdiğini, başıboş yaşamaya, yağmaya ve öldürmeye düşkün oldukları da ifade edilmektedir.⁹⁴ Bu kadar sert ve sarp bir coğrafya insanının, sakin bir ruh hali içinde olmasını beklemek mümkün değildir. Bölge halkının savaşçı yapısı, Müslümanların bölgeye düzenledikleri seferlerde zorlanmalarına sebep olduğu gibi bölgeye girişlerini de engellemiştir.⁹⁵ Halkın bu savaşçı kimliği Müslüman askerlere sorunlar yaşatmış, bu sebeple bölgeye birçok seferin gerçekleştirilmesine ve kayıplar verilmesine neden olmuştur.

3.5. Yerel Hanedanlıkların Varlığı

İslâm öncesi dönemde bölgenin çeşitli yerlerinde zikredildiği üzere birçok yerel hanedanlık hüküm sürmekteydi. Fetihlerin bölgede zor ilerleyişinde bu yerel hanedan ve güçlerin varlığı da etkili oldu. Bu yapılar kurdukları düzen çerçevesinde Müslümanların gerçekleştirdikleri fetihlere karşı mukavemet göstermeye ve fetih hareketlerinin kalıcı olmalarına engel teşkil etmiştir.

Bu hanedanların bir kısmının soyunun Sâsânîler'e dayandığı ifade edilmektedir.⁹⁶ Bu durum hanedanlıklara meşruiyet kazandırmaktaydı. Müslümanlara karşı Taberistan halkını bir cepheye birleştirmeye yönelik eylemler bu meşruiyet sayesinde güç kazanmaktaydı.⁹⁷

İslâm orduları bölgeye girdikleri zaman yerel yöneticilerin mevcut pozisyonlarını korumak ve sahip oldukları imtiyazları kaybetmek istememesi, gerçekleştirilen seferlere karşı daha fazla mukavemet göstermelerine sebep oldu. Bununla birlikte yerel hanedanlar öncülüğünde fırsat buldukça isyanlar çıkarıldı ve muhalif hareket mensuplarına kucak açılarak Müslümanlar zor durumda bırakıldı.⁹⁸

Haccâc b. Yusuf'un valiliği döneminde 77/696 yılında Hâricî liderlerinden Katarî b. Fücâe ve arkadaşları Taberistan'a sığındı. Bunun üzerine Haccâc, Süfyân b. el-Ebred komutasında bir ordu göndererek bu grubu etkisiz hale getirdi.⁹⁹ Yine Abbâsîler döneminde değinildiği üzere Ebû Müslim'in intikamını almak isteyip isyan Sinbâd'ın Taberistan İsbehbezi'ne sığınmasını¹⁰⁰ bu çerçevede değerlendirmek mümkündür

3.6. Bölgenin Uzaklığı

Taberistan bölgesinde fethin zorluğuna sebep olan bir diğer husus da bölgenin hilafet merkezilerine uzaklığıydı. Hz. Peygamber'in merkez olarak kullandığı Medine'den Taberistan bölgesinin merkezi olan Âmül'e olan kuşbakışı uzaklık günümüz verilerine göre 1.799 km'dir.¹⁰¹ Emevîler'in başkenti Şam'dan Âmül'e olan uzaklık ise 1,499 km'dir.¹⁰² Emevîler'i ortadan kaldıran Abbâsîler'in ilk başkenti Kûfe'den, Âmül'e 884 km,¹⁰³ kısa süre sonra inşa ettikleri başkentleri Bağdat'tan Âmül'e olan uzaklık ise 808 km'dir.¹⁰⁴ Bu mesafeler kuşbakışı olup başkentlerden Taberistan'a giden yollardaki dağlık, engebeli ve sulak arazi şartları da hesaba katıldığında askeri seferlerin zorluğu daha net anlaşılmaktadır. Bundan dolayı

⁹² Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 4/14.

⁹³ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemü'l-büldân*, 4/14.

⁹⁴ Oktay Bozan, "Taberistân Emiri Mâzyâr b. Kârin'in Abbasi İdaresine İsyanı", *Şarkiyat 11* (Nisan 2014), 94.

⁹⁵ Rençber, *Mâzenderân (Taberistan) Tarihi 1220-1392*, 2.

⁹⁶ İbn İsfendiyâr, *Tarih-i Taberistan*, 147.

⁹⁷ Rençber, *Mâzenderân (Taberistan) Tarihi 1220-1392*, 22.

⁹⁸ Rençber, *Mâzenderân (Taberistan) Tarihi 1220-1392*, 21.

⁹⁹ Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 6/308-310; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 3/471.

¹⁰⁰ Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 7/496; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 5/67.

¹⁰¹ Google, *Google Maps* (Erişim 09 Eylül 2022).

¹⁰² Google, *Google Maps* (Erişim 09 Eylül 2022).

¹⁰³ Google, *Google Maps* (Erişim 09 Eylül 2022).

¹⁰⁴ Google, *Google Maps* (Erişim 09 Eylül 2022).

da hilafet merkezlerinden bölgeye askerî birlik ve lojistik desteğin intikali zorlaşmakta, ayrıca mücadelelerin merkezden yönetimini sekteye uğratmaktadır.

3.7. Müslüman Nüfusun İskân Problemi

İlk İslâm fetihleriyle beraber ele geçirilen bölgelere Müslüman Arapların iskân edilmesi fetihlerin kalıcılığı ve başarısında önemli bir rol oynamaktaydı. Taberistan'ın uzaklığının yanı sıra coğrafyası Araplar'ın alıştığı iklim ve doğa yapısına uygun değildi. Ayrıca bölgeye düzenlenen seferler uzun süre netice vermemişti. Bu durum Taberistan'ın tamamında Müslüman Arapların iskân ettirilememesine neden oldu.¹⁰⁵ İskân politikasının başarıya ulaşamaması aynı zamanda fetih sürecinin uzaması anlamına da gelmekteydi.

Taberistan'ın halife Mansur döneminde 142/759 veya 143/760 yılında kısmen fethiyle beraber bu anlamda yeni bir sürece girildi. Bölgeye vali olarak atanan Ebû Husayb, 144/761 yılında Sâri şehrinde ilk mescidi açarak¹⁰⁶ bölgeye yerleşmeye dair ilk adımları attı. Ayrıca bölgede bulunan yerleşim yerlerine atanan idareciler aracılığıyla Müslümanlar iskân ettirilmeye başlandı.¹⁰⁷ Bu politika sayesinde bölgenin tamamen fethedilmesi noktasında önemli mesafeler kat edildi.

3.8. Müslümanlar Arasındaki İhtilaf ve Çekişmeler

Hz. Osman'ın şehadetinden sonra hilafet hususunda Müslümanlar arasında başlayan ve sonrasında dini ve siyasi saiklerle devam eden çeşitli tartışmalar ve mücadeleler fetih hareketlerini de bazen olumsuz yönde etkilemiştir. Râşid halifeler döneminde Hz. Osman'ın şehadetiyle başlayan süreçte önce Hâricîler'in sonra da Hz. Ali ve Muâviye taraftarlarının mücadelesi yaşanmaktaydı. Emevîler döneminde ise Hâşimoğulları'nı oluşturan Alioğulları ve Abbasoğulları ile Hâricîler ve diğer fırkaların faaliyetleri, Abbâsîler döneminde ise onlara karşı amcaoğulları Alioğulları'nın ve Hâricîler başta olmak üzere diğer fırkaların faaliyetleri mezkûr çekişmelerin merkezinde yer almaktaydı. Bu durumla merkezî yönetimlerin mücadelesi bazı dönemler dikkatlerin fetihlerden ziyade yaşanan tartışma ve mücadelelere yoğunlaşmasına sebep olmuştur. Diğer cephelerin yanı sıra Taberistan bölgesinde fetih hareketlerinin de zaman zaman olumsuz yönde ilerlemesinde bu durumun da yadsınamaz etkileri vardır. Zikredildiği üzere Haccâc b. Yusuf'un valiliği döneminde bölge üzerine düzenlenmek üzere olan seferin Hâricî isyanı sebebiyle düzenlenememiş olmasını¹⁰⁸ bu açıdan değerlendirmek mümkündür.

Sonuç

Taberistan bölgesi, Sâsânîler döneminde merkezi yönetime bağlı olmasına rağmen bağımsız şekilde babadan oğula geçen bir sisteme sahip yerel hanedanlıklar tarafından yönetildi. Dağlarla çevrili çetin bir coğrafyaya sahip olması ile birlikte olumsuz iklim koşulları bu bölgeyi korunaklı bir hale getirdi. Bölgenin jeopolitik durumu aynı zamanda Sâsânîler döneminden itibaren muhalif hareketlerin mensuplarına bir sığınak yeri idi. Merkezi otoriteleri rahatsız eden bu durum her dönem bölgenin ele geçirilmesinin temel motivasyonlarından biridir.

İslâm fetihleriyle beraber Sâsânî topraklarına giren Müslümanlar, Taberistan coğrafyasının zorluğu karşısında bölge halkıyla dönem dönem anlaşmalar yaptı. Sâsânî İmparatorluğu'nun Müslümanlar eliyle ortadan kaldırılmasıyla bölgedeki hanedanlıklar güç kazandılar. Bunlar arasında bulunan ve bölgenin en güçlü hanedanı olarak öne çıkan Gavbâre hanedanlığı, ortadan kaldırılana kadar bu gücünü muhafaza etti. Bu tarihten sonra ise Kârinî ve Bavendî hanedanlıkları güçlendi. Bölgenin Abbâsîler döneminde ele geçirilmesine kadar bu hanedanlıklar etkinliklerini sürdürdü.

¹⁰⁵ Ensarî, *Şehriyaran-ı Taberistan*, 15.

¹⁰⁶ İbn İsfendiyâr, *Tarih-i Taberistan*, 178.

¹⁰⁷ İbn İsfendiyâr, *Tarih-i Taberistan*, 178.

¹⁰⁸ Taberî, *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*, 6/304; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-târîh*, 3/469.

Bölgenin yöneticileri olan yerel hanedanlar ile Müslümanlar arasında birçok barış anlaşması yapılmıştır. Yapılan anlaşmaların bozulması ve bölge halkının gerçekleştirmiş oldukları isyanlar nedeniyle Müslümanlar zaman içerisinde bölgeye birçok sefer düzenlediler. Bölgeye sefer düzenlenmesinin bir diğer sebebi de bu dönemde de bölgenin tarihsel misyonuna uygun olarak mevcut yönetimler ile çatışma yaşayanlara kucak açmasıdır.

Bölgenin zorlu bir coğrafyaya sahip olmasıyla Taberistan halkının savaşçı kimliği, yapılan seferlerin uzun bir süre başarıya ulaşamamasındaki en büyük faktörlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca kendi coğrafyalarına hâkim olup bölgeyi tanıyan savaşçı Taberistan halkının uyguladığı taktikler de bunda etkili oldu. Dolayısıyla Müslüman askerler Taberistan bölgesinin dağlık bölgelerine girmekten uzun bir süre imtina ettiler.

Taberistan'ın, İslâm başkentlerine uzak olması ve bunun neticesinde askeri ve lojistik desteğin kısa sürede sağlanamaması, yöneticilerin yapmış oldukları siyasi ve askeri hatalar ile Müslümanların kendi aralarında yaşamış oldukları siyasi çekişmeler de seferlerin tam anlamıyla başarıya ulaşamamasında rol oynamıştır. Bütün bunlarla birlikte Müslümanlar fethettikleri diğer bölgelerde başarıyla uyguladıkları iskân politikalarını burada uzun süre uygulayamadılar. İskân politikaları çerçevesinde Abbâsîlerin ilk döneminden itibaren Müslümanlar bölgeye yerleştirildi ve bunun neticesinde imar faaliyetleri arttı. Bu durum özellikle Abbâsîler'in, Taberistan'ın ovalık kısımlarını kontrol altına almalarını sağladı. Böylece Taberistan'ın dağlık bölgeleri hem askeri hem de kültürel olarak kuşatma altına alındı.

Bu süreç zarfında bölgenin yerel yöneticilerinden Mâzyâr b. Kârin'in Müslüman olup Abbâsî otoritesini tanınması kritik bir önem taşımaktadır. Abbâsîler tarafından bölgeye vali olarak atanan Mâzyâr diğer hanedanlıkları ortadan kaldırarak etkin bir güç haline geldi. Mâzyâr, valiliği sırasında elde ettiği gücün de etkisiyle isyan etti. Bu isyan Abbâsîler için bölgede gücü elinde toplayan Mâzyâr'ın bertaraf edilmesi için bir fırsat oldu. Bunu değerlendiren Abbâsîler, Mâzyâr'ı ve hanedanlığını ortadan kaldırarak uzun soluklu bir mücadeleden sonra Taberistan'ı ele geçirdi.

Yapılan bu çalışmayla Müslümanların Taberistan bölgesinin fethinde yaşadığı sorunlar irdelenerek ele alındı. Böylece İslâm fetihlerine farklı bakış açılarıyla yaklaşılarak mezkûr sonuçlar elde edildi. Aynı zamanda diğer bölgelerin fetih süreçleri hususunda yapılacak çalışmalar için de yeni bir bakış açısı sunulmuş oldu.

Beyanname

- 1. Finans/Teşvik:** Yazarlar, çalışmada herhangi bir finans/teşvik kullanılmadığını beyan etmektedirler.
- 2. Çıkar Çatışması:** Yazarlar, çalışmada herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedirler.
- 3. Etik Beyan:** Yazarlar bu makalede araştırma ve yayın etiğine uyulduğunu beyan etmektedirler.
- 4. Yazar Katkısı:** MU: Giriş, 1. ve 2. Bölüm ve Sonuç; ÜE: Giriş, 3. Bölüm, Sonuç ve Ekler.

Kaynakça

- Belâzürî, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd. *Fütûhu'l-Büldân*. Beyrût: Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, 1988.
- Bozan, Oktay. "Taberistân Emiri Mâzyâr b. Kârin'in Abbasi İdaresine İsyanı". *Şarkiyat 11* (Nisan 2014), 73-93.
- Dîneverî, Ebû Hanîfe Ahmed b. Dâvûd b. Venend. *el-Ahbârü't-tivâl*. thk. Abdünnaim Âmir. Kâhire: Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1960.
- Ebû'l-Fidâ, el-Melikü'l-Müeyyed İmâdüddîn İsmâîl b. Alî b. Mahmûd el-Eyyûbî. *Takvîmü'l-büldân*. Kâhire: Sekâfetü'd-diniyye, 2007.
- Ensârî, Behmen. *Şehriyan-ı Taberistan: (ez karn-ı 2 tâ 4 hicri)*. Tahran: Menşur-i Semir, 1395.
- Eskin, Ümit. *Abbâsîler Döneminde Valilik (132-232/750-847)*. İstanbul: Siyer Yayınları, 2022.
- Fenderskî, Seyyid Rıza. *Deylemiyan: Ağaz ta Sedde Çeharom*. Reşt: Ferheng-i İlya, 1386.
- Google. *Google Maps*. Erişim 09 Eylül 2022. <https://www.google.com/maps/@37.1487341,51.5592791,8z/data=!5m1!1e4>
- Google. *Google Maps*. Erişim 09 Eylül 2022. <https://www.google.com/maps/@35.8497152,50.1360985,7.77z>

Google. *Google Maps*. Erişim 09 Eylül 2022.

<https://www.google.com/maps/place/Kufe,+Irak/@33.4388288,46.7686657,7.37z/data=!4m5!3m4!1s0x155ed73bda297ac3:0x3a2e1b4552cb486d!8m2!3d32.047243!4d44.3709408>

Google. *Google Maps*. Erişim 09 Eylül 2022.

<https://www.google.com/maps/place/%C5%9Eam,+Suriye/@35.6865512,47.461279,7.13z/data=!4m13!1m7!3m6!1s0x1518e6dc413cc6a7:0x6b9f66ebd1e394f2!2zzZ5hbSwgU3VyaXll!3b1!8m2!3d33.5138073!4d36.2765279!3m4!1s0x1518e6dc413cc6a7:0x6b9f66ebd1e394f2!8m2!3d33.5138073!4d36.2765279>

Google. *Google Maps*. Erişim 09 Eylül 2022.

<https://www.google.com/maps/place/Medine+Suudi+Arabistan/@30.1709498,42.7677669,5.98z/data=!4m13!1m7!3m6!1s0x15b5197d220d5:0x2e54514fea3b08d9!2sMedine+Suudi+Arabistan!3b1!8m2!3d24.5246542!4d39.5691841!3m4!1s0x15b5197d220d5:0x2e54514fea3b08d9!8m2!3d24.5246542!4d39.5691841>

Halife b. Hayyât, Ebû Amr eş-Şeybânî. *Târîhu Halîfe b. Hayyât*. ed. Ekrem Ziyâ Ömerî. Riyad: Dârü't-Taybe, 1985.

Huart, CL. "Taberistan". *İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1979. 11/598-599.

Hudûdü'l-Âlem mine'l-Meşrik İle'l-Magrib. nşr. V. Minorsky, çev. Abdullah Duman - Murat Ağarı. İstanbul: Kitabevi, 2008.

İbn Havkal, Ebû'l-Kâsım Muhammed b. Alî en-Nasîbî el-Bağdâdî. *Sûretü'l-arz*. 2. Cilt. Leiden: E.J. Brill, 1938.

İbn İsfendiyâr, Bahaeddin Muhammed b. Hasan. *Tarih-i Taberistan*. tsh. Abbas İkbâl. Tahran: Kitabhane-i Haver, t.y.

İbn Rüste, Ebû Alî Ahmed b. Ömer b. Rüste. *el-A'lâku'n-nefîse*. Leiden: E.J. Brill, 1967.

İbnü'l-Esrî, Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *el-Kâmil fi't-târîh*. thk. Ömer Abdusselam Tedmurî. 10 Cilt. Beyrût: Darû'l-Kitâbü'l-Arabî, 1417/1997.

İbnü'l-Fakîh, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. İshâk b. İbrâhîm el-Hemedânî. *Kitâbü'l-Büldân*. thk. Yûsuf Hadi Beyrût: Âlemü'l-Kütüb, 1996.

İstahrî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Muhammed el-Fârisî. *Kitâbü'l-Mesâlik ve'l-memâlik*. Beyrût: Darû Sadr, 2004.

Madelung, Wilferd. "Kuzey İran'daki Küçük Hanedanlar". *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*. red. Hakkı Dursun Yıldız. 14 Cilt. İstanbul: Çağ Yayınları, 1989.

Makdisî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Bennâ. *Ahsenü't-tekâsîm fi marifet'l-ekâlîm*. nşr. M.J. Goeje. Leiden: E.J. Brill, 1906.

Mes'ûdî, Ebû'l-Hasen Alî b. el-Hüseyn b. Alî el-Hüzeli. *et-Tenbîh ve'l-İşrâf*. Beyrût: Dâr ve Mektebetü'l-Hilâl, 1981.

Öner, Erbay. *Ziyârîler (928-1090)*. Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Özgüdenli, Osman Gazi. "Taberistan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2010). 39/322.

Rabino, Hyacinth Louis. *Mazandaran and Astarabad = Sefernâme-i Mazandaran ve Astarabad*. London: Luzac and Company, 1928.

Rençber, Akif. *Mâzenderân (Taberistan) Tarihi 1220-1392*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2015.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî el-Bağdâdî. *Târîhu'l-ümem ve'l-mülûk*. thk. Muhammed Ebû'l-Fâdl İbrâhîm. 11 Cilt. Beyrût: Dâru Süveydan, t.y.

Wikipedia. Erişim 09 Eylül 2022. <https://en.wikipedia.org/wiki/Tabaristan>

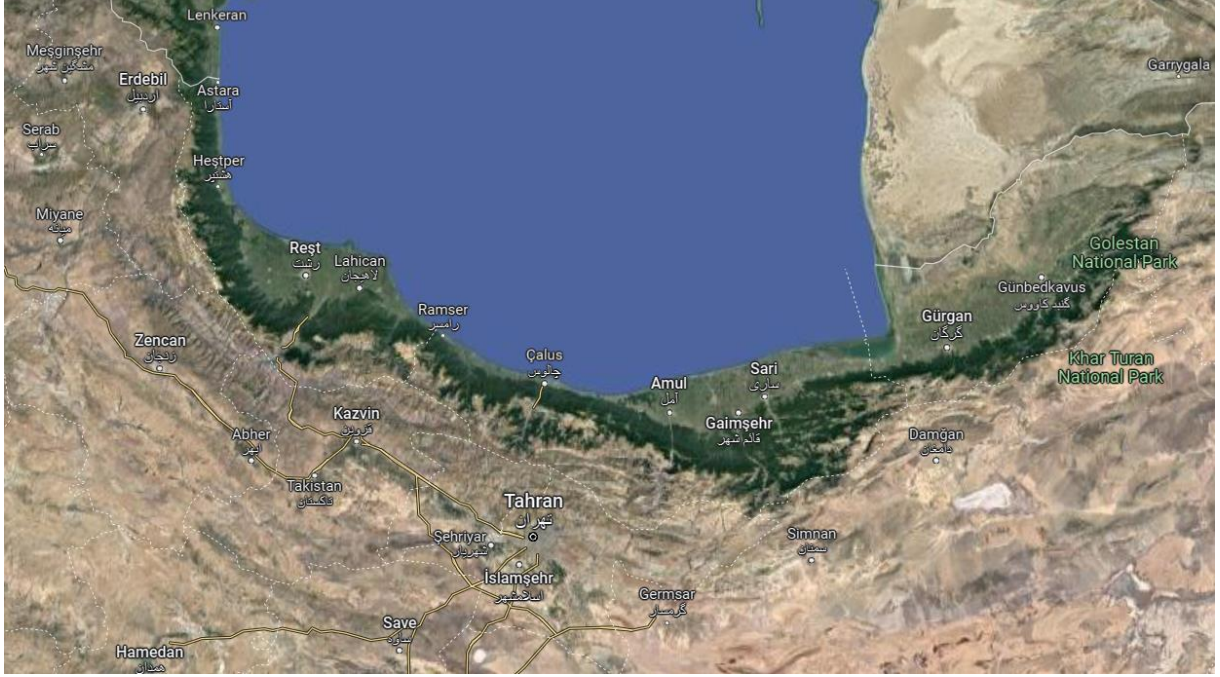
Wikipedia. Erişim 09 Eylül 2022. https://en.wikipedia.org/wiki/Mazandaran_province

Wikipedia. Erişim 09 Eylül 2022. <https://dogayakacis.com/2015/01/21/elbruz-dagi-5642-mt/>

Ya'kûbî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ebî Ya'kûb İshâk b. Ca'fer b. Vehb b. Vâzih. *Târîhu'l-Ya'kûbî*. Beyrût: Dâru Sadr, t.y.

Yâkût el-Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî el-Bağdâdî er-Rûmî. *Mu'cemü'l-büldân*. 7 Cilt. Beyrût: Dâru Sadr, 1995.

Ekler

EK-1 Günümüzde İran İslâm Cumhuriyeti'nin kuzeyinde ve Hazar Denizi'nin güneyinde kalan Taberistan'ın denizi boyunca fizikî şartlarını gösteren uygu görüntüsü. (Kaynak: Google Earth, <https://www.google.com/maps/@37.1487341,51.5592791,8z/data=!5m1!1e4>, Erişim Tarihi 29/09/2022)

EK-2 Wikipedia'dan alınan Taberistan ve komşu bölgelerine ait harita. (Kaynak: Wikipedia, <https://en.wikipedia.org/wiki/Tabaristan>, Erişim Tarihi 29/09/2022)

EK-3 Taberistan'ı çevreleyen çetin ve zorlu Elburz dağ silsilesinin kışın çekilen bir fotoğrafı.
(Kaynak: <https://dogayakacis.com/2015/01/21/elbruz-dagi-5642-mt/>, Erişim Tarihi 29/09/2022)

EK-4 Taberistan'ın ormanlık alanlarından bir fotoğraf.
(Kaynak: https://en.wikipedia.org/wiki/Mazandaran_province, Erişim Tarihi 29/09/2022)